

4.2. Соціально-політичні розмежування в суспільстві як чинник впливу на функціонування толерантності

Толерантність, *міра* її представленості у політичному процесі залежать від цілого ряду як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників і умов з боку конкретного суспільства. Особливість їх дії зумовлена викликами історичного часу, який для України означає необхідність модернізації. Вирішення її завдань, однак, здійснюється в умовах, коли саме суспільство живе водночас за різними парадигмами – традиційною, модерною і постмодерною, а соціокультурні зміни, що відбуваються, не пов'язуються належним чином із структурними перетвореннями в сферах економічного, політико-правового, конституційно-державного будівництва. Це, поміж інших негативних наслідків, призводить до стану загостреної нетолерантності.

У якості об'єктивних конфліктогенних чинників, спільних для всіх сучасних суспільств, на передній план виходять соціально-політичні розмежування. Як відомо, феномен «розмежування» (*cleavage*), яке перекладається також і як «розкол», описаний у широко відомій праці С. Ліпсета і С. Роккана. Ознаками соціального розмежування, згідно з цією теорією, є такі:

- соціальне розмежування виступає структурним конфліктом між соціальними групами;
- ключові соціальні розмежування склалися історично упродовж тривалого часу;
- соціальні розмежування транслуються у політичну систему через партії, які виступають агентами відповідних інтересів і які розташовуються на полюсах таких розмежувань;
- програми і електоральні стратегії партій значною мірою зумовлені їхньою роллю виступати артикулятором особливих, що виникають унаслідок розмежувань, відмінностей.

На основі дослідження європейської історії, починаючи з Нового часу, Ліпсет і Роккан показали, як унаслідок розмежувань виникли відносини статусної нерівності між *центром і периферією*, які особливо відчутні у питаннях мовно-етнічних; між *церквою і державою*, насамперед, за вплив на освіту, виховання, культуру; між *селом і містом*, головним чином, у зв'язку із розподілом ресурсів і проблемою еквівалентного обміну; між *класом власників засобів виробництва і класом найманих робітників*. Указані

розмежування трансформують відмінності за наведеними ознаками у політично значимі суспільні протиріччя [43, с. 210].

Кожному з цих розмежувань відповідає ідеологічний розкол, що, у свою чергу, виражається в існуванні певних політичних партій і електоральних уподобань, утворюючи різні його сегменти, в тому числі, як підкреслює Ф. Баранівський, ідеологічного гатунку, на які наражаються норми й ідеали толерантності [44, с. 217].

З ускладненням соціальної структури й урізноманітненням форм духовної та соціокультурної репрезентації виникають нові спільноти, політично зацікавлені в обстоюванні власних специфічних інтересів. Аналізуючи дане явище, Р. Інглхарт охарактеризував такі нові спільноти, як постматеріалісти. Це організації екологічні, жіночі, антиглобалістські, із захисту сексуальних меншин тощо. Р. Далтон, у зв'язку з цим, звернув увагу на можливість політичних конфліктів, в основі яких лежить постматеріальне розмежування [45, с. 236].

Новою лінією розмежування в транзитивних суспільствах Центральної і Східної Європи став політичний поділ на лібералів-риночників та економічних популістів, на тих, хто виступає за авторитаризм, колективізм, націоналізм, християнство, і тих, хто віддає перевагу секулярним, індивідуалістичним, космополітичним, лібертаристським цінностям.

І старі, і нові лінії розмежування включають послідовно три структурні компоненти: диференціацію між соціальними групами; конфліктність у міру усвідомлення відмінностей між ними; організацію і захист групових ідентичностей та цілей. При цьому умовою трансформації соціальних протиріч у конфлікт є об'єктивація розмежувань політичними партіями [46, с. 57].

Як попереджав Дж. Сарторі, політичні еліти можуть замовчувати або, навпаки, актуалізувати ті чи інші суспільні протиріччя залежно від очікуваної від такої мобілізації вигоди [47]. Це, в свою чергу, супроводжується штучно викликаною хвилею настроїв суспільного невдоволення, відмови від діалогу, нетерпимості до опонентів, пошуком винуватців.

Розглянемо ситуацію з розмежуваннями в Україні. *Перша* лінія їх представлена **соціально-економічним** розшаруванням. За роки формування ринкової економіки склалася неприйнятна для цивілізованої європейської країни статусна дистанція між найбільш багатими верствами населення і найбільш бідними, між бізнес-класом і більшістю – найманими працівниками, між містом та селом, між столицею і провінцією. Рівень бідності в Україні, за повідомленням високопосадовців Міністерства праці та соціальної політики,

становить 12,5 млн чол., або 26,4 %, і водночас (за приблизними неофіційними підрахунками) у країні 35 тис. мільйонерів [48].

Коефіцієнт Джині, що характеризує загальне розшарування населення, за останні десять років коливався у межах 30 % із загальною тенденцією до деякого зростання. Децильний коефіцієнт фондів за рівнем сукупних еквівалентних витрат (тобто співвідношення середніх витрат 10 % найбагатших і 10 % найбідніших) у 2008 році становив 6,3 рази, що вище рівня 1999 року (5,8 рази). Зростання матеріального добробуту в найбагатших випереджає покращання його у бідніших. За оцінками вчених, реальний майновий розрив між найбагатшими і найбіднішими в Україні становить дев'ять разів [49, с. 263].

Глибока майнова диференціація відбивається у масовій свідомості низьким рівнем задоволення життям, який з 1994 року до передкризового 2008 року зріс з 2,6 до лише 2,9 балів, невпевненістю у завтрашньому дні, показником чого є практично однаковий за всі роки незалежності сумарний рівень тривожності: у 1992 р. він становив 45,5, а у 2008 р. – 45,4 і навіть збільшенням кількості тих, хто оцінює в цілому політичну ситуацію в країні як «напружену», з 54, % у 1999 р. до 64,9 % у 2006 р. [50, с. 36, 48, 13].

Додаткову напруженість створюють протилежні тенденції рівня доходів навіть у скрутний для населення кризовий період. Так попри економічний спад, що розпочався з другої половини 2008 р., кількість мільйонерів, що задекларували свої доходи, збільшилась у тому році з 7044 до 7423 осіб [51, с. 4], у той час як зарплати населення в доларовому еквіваленті з урахуванням девальвації гривні впали майже на третину [52, с. 18].

Формами політичного вияву незадовільного вирішення з боку влади гострих соціально-економічних протиріч, її безпорадності у реалізації принципів соціального партнерства упродовж усіх цих років були всеукраїнські галузеві, регіональні, місцеві страйки, а також кампанії з мобілізації протестних настроїв і організації масових виступів з боку опозиційних політичних партій – комуністів, прогресивних соціалістів, інших, акції об'єднань профспілок і груп тиску, опосередкованим результатом чого ставали відставки урядів і переформатування коаліцій.

Друга лінія розмежування простежується між **селом і містом**. Ринкові перетворення проводилися в Україні безсистемно, при цьому виявилась абсолютно недостатньою регулююча роль держави та фактична її байдужість до соціальних наслідків реформ. Рівень безробіття, міграції молоді з села значно перевищує показники,

середні для міст, у той час як матеріальні доходи сільських мешканців суттєво поступаються міським. Отже, ситуація із сільською бідністю щороку загострюється – нині виникла своєрідна прірва між сільською і міською бідністю.

Інтереси села бралися репрезентувати різні політичні партії, які своїми назвами, змістом програм і персональним складом, політичними кроками ставили перед собою і суспільством завдання сприяти прогресу агропромислового виробництва. Більшість заявлених цілей були або недовиконані, або взагалі не реалізовані. Один із наслідків цього проявився на президентських виборах 2010 р. – політичні симпатії сільських виборців і міських не співпали.

*Третьою лінією розмежування є протистояння інтересів **центру та регіонів**.* Як пише відомий американський українознавець А. Аслунд, неможливо зрозуміти специфіку України, причини та природу напруження в ній поза розглядом регіонального чинника [53, с. 19]. Саме поняття «регіон» уживається для позначення деякої території – і під цим розуміють як область (окрему адміністративну одиницю), так і групу областей, історично, культурно, ментально споріднених між собою і несхожих на решту територій. Різні автори виділяють у складі України різну кількість регіонів. Найбільш близьким до цілей нашого дослідження є погляд, сформульований С. Бьоч (Birch). У якості критерію для виділення регіону авторка бере особливості його попереднього еволюційно-історичного розвитку у складі інших держав, які згодом, із входженням уже до складу України, все одно зберігаються і відтворюються у вигляді певних рис культурно-цивілізаційної своєрідності. Всього С. Бьоч виділяє п'ять регіонів. Перший – західноукраїнський у складі п'яти областей, що довгий час належали Габзбурзькій імперії. Другий регіон – це Волинь і Рівненщина, що входили до складу Польщі. Разом ці два регіони остаточно увійшли до Радянського Союзу у 1944 р. Третій регіон – це шість правобережних областей біля Києва, що перебували у складі Польщі до 1793 р. і земля в яких до революції 1917 р. належала у більшості своїй польським панам. Четвертий регіон – це десять областей по лівий берег Дніпра, де був центр козацького руху і територія яких увійшла до Росії ще за Переяславською угодою. І, нарешті, п'ятий регіон – це Південь, що свого часу належав Османській імперії [54, р. 1019-1020].

Кожен з указаних регіонів поєднується багаторівневими різноманітними асиметричними відносинами з іншими регіонами, і система таких відносин утворює єдиний державний організм. Вимірювання і громадська оцінка відмінностей між регіонами набуває

ідеологічної артикуляції і спрямовується у вигідному для зацікавленої політичної сили напрямі. В такому духовному кліматі відбувається соціалізація індивідів і формування їхньої ідентичності.

Не лише порівняння регіональних ідентичностей у політичних цілях обертається роздмухуванням нетолерантності. Як наголошують британські вчені Дж. Руейн (Ruane) і Дж. Тодд (Todd), конфліктогенна складова артикуляції соціокультурних та ідеологічних розходжень структурно включає три показники системи міжрегіональних відносин: відносини домінування, відносини залежності, відносини нерівності. При цьому «відмінність стає чинником тривалого конфліктного їх стану, коли вона виступає у якості основи для доступу до ресурсів і влади» [55, р. 12] – у матеріальному, соціально-статусному, духовному, комунікативному та інших смислах їх існування та розуміння.

Тема залежності, домінування, нерівності, у зв'язку із проблемою справедливості перерозподілу державного бюджету від «регіонів-донорів» до депресивних регіонів, як показують події, особливо передвиборчого періоду, слугує підґрунтям для доволі гарячих дискусій у політичному житті України. Так співвідношення між максимальним і мінімальним значенням валового регіонального продукту на людину (регіоном-лідером і регіоном-аутсайдером) становить 6,7 рази [56, с. 27]. Посилаючись на дані Інституту соціології НАН України, О. Кривицька вказує, що в шести регіонах України (Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській областях та м. Київ) зосереджено 48 % основних засобів країни, 53 % виробництва валової доданої вартості, 65 % виробництва промислової продукції, 49 % обсягу інвестицій в основний капітал. Наслідком цього є розвиток східних і південних областей як донорських, інших – як депресивних [57, с. 180]. За умови політизації такий розрив несе небезпеку міжрегіонального відчуження та політичної й економічної автономізації окремих регіонів, що при конфліктній мобілізації потенційно може трансформуватися у радикальне громадянське протистояння всередині країни, несумісне з толерантністю.

Ще один аспект залежності, домінування, нерівності у відносинах «центр – периферія» пов'язаний з тим, що Київ як центр не має такого домінуючого положення в країні, як, скажімо, Париж у Франції. В Україні є декілька міст – Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів, Одеса, які виступають у ролі фінансово-економічних, культурно-наукових, торговельних центрів держави. Тут сформувалися найбільш потужні бізнес-клани, очолювані власниками

мільярдних статків – В. Пінчуком, В. Гайдуком, І. Коломойським, Р. Ахметовим. З лав указаних регіональних еліт, або заручившись їхньою прямою підтримкою, прийшла у велику політику когорта найбільш відомих діячів. Наприклад, керівники держави і уряду Л. Кучма, В. Пустовойтенко, П. Лазаренко, Ю. Тимошенко – вихідці з Дніпропетровська. З Донецька вийшли В. Фокін, Ю. Звягільський, В. Янукович. Володіючи значними ресурсами, у боротьбі між собою і з центром регіональні еліти прагнуть постійно до посилення впливу на ситуацію в цілому. Як відверто висловився не названий у книзі Аслунда представник однієї з чотирьох олігархічних груп, «ми ненавидимо одне одного і тому ми не можемо домовитись ні про що» [58, с. 20].

Хоча Україна не є федеративною країною (на відміну від США чи Німеччини), своєрідність її регіонів набагато виразніша, ніж у цих державах. Це пояснюється напластуванням один на одного різного виду розмежувань. «Фундаментальний поділ України», за оцінкою А. Аслунда, уособлює в собі *мовне* та *етнічне* розмежування [59, с. 19].

За офіційними статистичними даними перепису 2001 року, найбільшим етнічними спільнотами є українці (77,8 %) та росіяни (17,3 %). При цьому на Заході і в Центрі найбільша питома вага належить власне титульній нації, а в Криму, а також на Сході і Півдні зосереджено мешкає багатомільйонна меншина генераційно укорінених етнічних росіян. Обидва етноси розглядають Київ та Київську Русь як витoki своєї історії, культури, державності. Майже половина населення є україномовною, і приблизно така ж кількість – російськомовною. При цьому перша територіально зосереджена на Заході і у Центрі, в той час як друга – на Сході і Півдні, перша – переважно у селі, друга – переважно у містах.

До національних меншин також належать білоруси (275,8 тис.), молдавани (258,6 тис.), кримські татари (248,2 тис.), болгари (204,6 тис.), угорці (156,6 тис.), румуни (151 тис.), поляки (144,1 тис.), євреї (103,6 тис.), вірмени (99,9 тис.), греки (91,5 тис.) та інші. Дані меншини мешкають головним чином зосереджено на територіях певних областей. Так 98,1 % кримських татар – у Криму, 96,8 % угорців – на Закарпатті, 86,5 % гагаузів – в Одеській області, 84,7 % греків – на Донеччині, 75,9 % румун – у Чернівецькій області. Зазначена обставина мала б сприяти формуванню правових засад реалізації цими меншинами своїх етнокультурних прав. Однак через відсутність продуманої Концепції етнонаціональної політики, через те, що «після чинної Конституції не прийнято фактично

жодного основоположного закону, який стосується забезпечення етнокультурних інтересів титульної нації та представників національних меншин», «національно-культурна автономія не працює в етнополітичній системі України» [60, с. 19]. Тому на етнонаціональному порядку денному постає питання впровадження і розбудови в Україні цього інституту, який дає право меншинам на національно-культурне самовизначення, а воно, у свою чергу, має зняти політизацію етнокультурних розмежувань із супутньою їй нетолерантністю.

Мовно-етнічні відмінності між Сходом і Заходом посилюються *відмінностями релігійно-церковної належності*, адже лівова частка громад греко-католиків, більшість католиків і вірян УАПЦ і УПЦ КП мешкають на Заході України, в той час як переважаюча більшість громад УПЦ МП знаходиться на її Сході. Крім того, додатково конфліктує існуюче міжрелігійне розмежування той факт, що воно йде зсередини українського православ'я як історично вкоріненої і найчисельнішої конфесії і тому торкається мільйонів людей, і цей факт не може не бути долученим до загального контексту політичної боротьби. Як слушно зауважують учені, «міжцерковні та міжконфесійні конфлікти в Україні... відбивають у релігійній формі наявність у державі різних внутрішньо- і зовнішньополітичних орієнтацій населення» [61, с. 14].

І хоча з мовно-етнічною, конфесійною диференціацією стикаються практично всі багатоскладні суспільства, ситуація в Україні, на наш погляд, є дещо специфічною. Якщо, скажімо, у Бельгії з її теперішнім станом загрози державній єдності мовно-етнічний чинник поєднується із традиційною професійною спеціалізацією, корпоративно-організаційною особливістю упорядкування суспільного буття кожної з територіальних спільнот, які, однак, у цивілізаційному плані не протистоять одна одній, то в Україні лінія мовно-етнічного, конфесійного (в першу чергу, греко-католицизм – православ'я) розмежування виступає помітною ознакою кордону між західно-європейською і євразійською цивілізаціями.

Така різновекторність впливає з відмінного досвіду минулого, що склався в різних регіонах України і що укорінений у традиціях населення. Він охоплює всю палітру впливів історичної пам'яті не лише щодо міжрелігійних, міжцерковних відношень, але й торкається значно більш широкого кола драматичних взаємин між народами в різних сферах аж до теперішнього часу. Рефлексія історії і минулого в ній невід'ємні одна від одної і непропорційно представлені в історичній свідомості індивіда.

У формі нарративу історична пам'ять не є відображенням логіки колишніх подій. Вона завжди актуалізується потребою визначити причини походження того явища, що наразі непокоїть особистість, суспільство. Тому зі свого архіву пам'ять селективно відбирає факти на вимогу політичного сьогодення, забезпечуючи тим самим індивіда суб'єктивним відчуттям вкоріненості в історичне буття свого етносу, народу, своєї спільності або групи, і реалізуючи щодо нього функцію джерела культурної ідентифікації.

В історичній пам'яті регіональних складових українського народу ті чи інші події минулого завжди інтерпретуватимуться по-різному, ті чи інші постаті оцінюватимуться не однаково. Така партикуляристська природа історичної пам'яті та її аксіологічна дисперсія в громадській думці суспільства надають об'єктивно її значення чинника політичної толерантності/нетолерантності. Тому маніпуляції з визначними посталями історії, наприклад, С. Бандерою, якому у 2009 році тодішня партія при владі присвоїла звання Героя України, а в січні 2011 року інша партія при владі позбавила цього звання, викликають україн негативні реакції на рівні регіональних спільнот, посилюють настрої відчуженості між ними і нетерпимості до політичних опонентів.

Політичному класу, вітчизняній еліті, виходячи з інтересів загальнонаціональної єдності, слід розуміти, що *в цивілізаційному плані* Україна належить до типу, проміжного між західно європейським і євразійським (М. Юрій) [62, с. 35], і саме це *розмежування* з часом, з пошуком перспектив і стратегічних цілей розвитку виявило не тільки свій конфліктогенний потенціал, але й набуло зрілого інституційного оформлення у вигляді двох протилежних таборів електорату, наявності прозахідної та проросійської еліт з несхожими світоглядами, морально-ціннісними уподобаннями, відмінними образами-моделями держави, соціуму, народу. Дане розмежування становить найбільш серйозний виклик для стабільності політичної системи України, в якій можливі конфлікти по лінії розлому цивілізацій, про що на початку 90-х рр. попереджав С. Гантінгтон.

Носії певного культурно-цивілізаційного типу свідомості займають несхожі позиції через розходження в уявленнях про пріоритетність моральних ідеалів і суспільних цінностей. Оскільки таким феноменам притаманна схильність до абсолютних визначень, а значить, і до абсолютних вимог, то тим самим фактично виключається можливість йти на взаємні поступки. Верифікувати на істинність ментально-ціннісні домінанти особистості неможливо через елятив-

ність критеріїв для такої процедури. А відтак, і спір між опонентами, які апелюють до своїх переконань, до ідеалів та абстрактних ціннісних суджень, є в принципі нескінченим, і гострота та тривалість цього залежать, головним чином, від усвідомлення ними саме цієї безперспективності. Тому спроби створити державний компендіум єдиного для всіх історичного міфу, єдиної ідеології, пантеону загальнонаціональних героїв, стандарту українського побуту ми розглядаємо як виклик і як проблему толерантності. Нав'язування такого компендіуму є політично недоцільним і неефективним засобом формування української громадянської політичної нації.

С. Ліпсет і С. Роккан указували, що розмежування породжують необхідність у позиціонуванні на політичному полі, яке реалізується через відповідну інституціоналізацію у вигляді партій, громадських рухів. Для вищлення суб'єктів найбільш конфліктогенних політичних позицій в Україні, у зв'язку з лініями цивілізаційного *розмежування* в контексті *міжпартійного* протистояння, звернемося до тих положень концепції М. Дюверже, в яких йдеться про три кола причетності до партії. Друге коло – це «симпатизанти», які не тільки неодноразово, регулярно голосують за дану партію, але й є споживачами її преси та інших ЗМІ, постійно беруть участь у маніфестаціях та публічних зібраннях на її підтримку, агітують під час виборів інших громадян голосувати за цю партію і тим самим відкрито визнають свої політичні уподобання [63, с. 149].

За цими критеріями в українському суспільстві можна виділити дві провідні в політичному плані і майже однакові за своєю чисельністю спільноти симпатизантів. Прикметною ознакою кожної з них є переважаюча мотивація електоральної підтримки того чи іншого політичного суб'єкта у зв'язку з маніфестованою ним цивілізаційною належністю. Конкуруючі політичні еліти після невдач політичних партій початку 90-х – ПДВУ, МБР, Ліберальної партії, СДПУ на чолі з Ю. Бездуганом та інших, та кінця минулого століття – пропрезидентських Народно-Демократичної В. Пустовойтенка, а згодом – СДПУ(О), у програмах і діяльності яких або були зовсім відсутні, або якимось невиразно і мляво втілювалися відповідні культурно-цивілізаційні цінності, врешті-решт, звернулися до якісно нових проектів з відпочатково цивілізаційною акцентуацією значення духовно-культурного ідентитету для перспектив державотворення.

З нашої точки зору, успіхи «Нашої України» – 2004 та «Партії Регіонів» – 2010 були зумовлені вдалим поєднанням чіткої артику-

ляції і доступної для широкого загалу репрезентації зрозумілих і близьких йому цивілізаційних, ментальних, духовних цінностей з популістсько-демократичною риторикою, а також (і це головне) з наочним викриттям і розвінчуванням конкуруючої сили, яка виголюшувалась однозначно «чужою» і яка через це оцінювалась в категоріях реальної небезпеки для самого існування держави, нації, її економіки та майбутнього.

Як наслідок застосування в міжпартійному протистоянні подібних технологій відчуження (хоча такої мети свідомо ніхто з відповідальних політичних гравців не ставить), у суспільстві фіксуються настрої взаємної недовіри між регіональними спільнотами. Так за даними проведеного у 2005 році Інститутом соціології НАН опитування, 30 % осіб погоджувалися з тим, що поділ на Схід і Захід в Україні є поділом на ворогуючі табори [64, с. 181]. Це означає, що цивілізаційне розмежування суспільства містить у собі значний потенціал політичної нестабільності, що становить небезпеку для його цілісності. Дані порівняльного соціологічного опитування жителів Львова та Донецька підтверджують не лише наявність розколу, але й те, що він не зменшується. Так ідентифікують себе як мешканці регіону 31 % донеччан і 6 % львів'ян, як громадяни України – відповідно 36 % донеччан і 71 % львів'ян. Росію вважають головним союзником України на міжнародній арені 82 % донеччан і 0 % львів'ян і її головним ворогом – 51 % львів'ян і 0 % донеччан. За надання російській мові статусу другої державної виступають 92 % донеччан і 14 % львів'ян. Підтримують надання статусу ветеранів війни воїнам ОУН-УПА 14 % донеччан і 77 % львів'ян. Відзначають як свято Жіночий день 8 Березня 60 % жителів Донецька і 32 % Львова, 1 Травня – 22 % жителів Донецька і 0 % Львова, День Перемоги – 57 % жителів Донецька і 4 % Львова [65, с. 339-340].

Вважаємо, що саме протиріччя в ментально-ціннісних орієнтаціях між частинами суспільства, коли одна половина зорієнтована на ідеї західноєвропейської цивілізації, а друга – євразійської, виступає глибинним джерелом розвитку всього політичного процесу в останні двадцять років, рушійною силою формування та змін засадничих принципів внутрішньої та зовнішньої політики молодій українській державі, в тому числі Конституції.

У цій ситуації конкуруючі за голоси виборців партії вдаються до стратегії символічного примушування. Суть його полягає в тому, що партія позиціонує себе як суб'єкт, що діє від імені Групи (народу, нації, суспільства тощо) і лише задля її Блага. Вона

непомітно для самих соціальних агентів підмінює власним світоглядом бачення світу Групою, до якої ті належать, монополізуючи колективну істину і трансформуючи свій партикулярний інтерес, пов'язаний з «Я» (конкретного чинного лідера або ідеолога, мислителя минулого, обраного у якості партійного апостола), в універсальний, нав'язуваний «Ми» (зазвичай, народу) [66, с. 170-171]. Позбутися такого, за словами П. Бурдьє, «ефекту оракула» в міжпартійному протистоянні практично неможливо, адже політичне поле виступає місцем конкурентної боротьби за владу, що власне є змаганням «за монополію на право говорити і діяти від імені деякої частини або всієї сукупності» [67, с. 198].

Отже, в Україні, як справедливо зазначає І. Зварич, регіональний чинник є чи не найголовнішим у формуванні етноконфліктогенної ситуації, і тому від політичного класу і особливо від засобів масової інформації слід очікувати зваженості, стриманості, поваги до відмінностей, коли йдеться про ту чи іншу регіональну складову єдиної української держави. Однак на ділі вони часто «не дотримуються принципів максимальної об'єктивності, неупередженості в оцінках, міжетнічної толерантності» [68, с. 225].

Підкреслимо, що, «з точки зору лінгвіста, конфлікт – це сукупність висловлювань, що становить опис ситуації. Особливістю подібних описів є наявність конфліктогенів – слів, оцінок, суджень..., здатних привести до конфлікту» [69, с. 397]. Так на трьох сторінках журнальної статті В. Нестеренка (2005 р.) у якості таких конфліктогенів подані 15 разів слова «дони», «донецькі», до яких додаються судження про них: «донецькі реалії такі, що про духовність там думати навіть грішно»; «дони» не жаліють ані коштів, ані ресурсів для підтримки Московського патріархату і водночас побили Київського Філарета»; «проти демократичної «Нашої України» донецькі спрямували кримінальних бойовиків, п'яних студентів, ринкових торгашів та підкуплених робітників»; «голова Донецької облради Б. Колесніков затриманий за звинуваченням у здійсненні кримінальних злочинів» тощо [70].

Вкрай негативна загальна оцінка «донецьких» як групи конкретних політичних опонентів через довільне узагальнення екстраполюється на всіх мешканців шестимільйонної області, а також опосередковано й на тих, хто підтримував на виборах – 2004 вихідця з Донбасу. Втілена в тексті ідеологема побудована на тому, що «Вони» за всіма ознаками суспільного буття є «чужими» для «Ми», від імені яких виступає автор. Відповідно, «чужими» постають також їхня віра, церква, влада, мова тощо.

Аналогічна бінарна опозиція «Ми» – «Вони» простежується в міркуваннях одного з впливових діячів із протилежного політичного табору, з якими ознайомилися не тільки читачі російських «Известий»: галичани практично не мають нічого спільного з народом України ні в ментальному, ні в конфесійному, ні в лінгвістичному, ні в політичному плані. «Наші союзники та браття – їхні вороги, а їхні герої – для нас вбивці та зрадники» [71]. Ясна річ, обмін психологічними відношеннями непримиренності псує не тільки особисті стосунки між політичними акторами і заважає співпраці між ними, але й надсилає руйнівний імпульс суспільній згоді – фундаменту стабільності, цілісності та безпеки держави. Взаємні звинувачення в «неукраїнськості» і негативні характеристики іншої регіональної спільноти стали невід'ємною рисою політичної боротьби останнім часом.

Активізація цих пропагандистських зусиль припадає на виборчі кампанії, результатом чого через надто значне коливання рівня підтримки з боку різних регіональних сегментів електорату стає послаблення рівня легітимності обраних загальнодержавних владних інституцій. «Це в них там є президент. У Львові... в Тернополі і в Івано-Франківську... в них влади немає... А ...того президента ми з вами не обирали», – прокоментував Ю. Михальчишин – новообраний львівський депутат від ВО «Свободи» – результати місцевих виборів 2010 року, за якими депутатів від правлячої нині Партії регіонів у Донецькій міськраді – 94,4 % від загального складу, а у Львові та Івано-Франківську – по 6,7 %.

Таким чином, соціально-політичні розмежування утворюють різко поляризований дизайн українського суспільства і становлять серйозну проблему для толерантності в Україні. Щодо політичного процесу вони відіграють роль екзогенних чинників його конфліктизації. Ступінь продукованої ними політичної нетерпимості, однак, зумовлюється в основному ендегенним чинником – міжпартійною боротьбою, що супроводжується конфліктними мобілізаціями з боку тих чи інших політичних суб'єктів, апогей зусиль яких припадає на виборчі кампанії. Ця боротьба штучно стимулює конфліктогенез відносин розмежувань, вибудовує у зв'язку з ними ідеологію аргументів, вимог, обіцянок; формулює міфи і групує стереотипи, пов'язуючи їх з персоніфікованими колективними очікуваннями й фобіями, драматизує їх перебіг, завдяки чому стають видимими та зрозумілими цілі цієї боротьби для пересічних учасників політичного процесу.